

**II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN
TEPKİSİ VE YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY**

Nursel MANAV*

ÖZET

İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Abdülhamid dönemi kadrolarını tasfiyeye başladı. Tasfiye ilk anda İstanbul ve taşrada üst düzey bürokrat ve askerlerin dairelerden çıkarılıp atılmaları, bazılarının tutuklanması veya sürgüne gönderilmesi biçiminde yapılmaktaydı. Kısa süre sonra hükümet programına alındı ve nezairetlerden çok sayıda memur, asker ve ilmiye mensubu tensik edildi. Nezairet ve dairelerin hepsinde uygulanan tensikata karşı tepki Maliye Nezaireti memurlarından geldi. Nezairette başlatılan tensikata karşı çalışanların bir anda gelişen beklenmedik tepkisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kara ve bahriye askerlerinden kollar oluşturup zaptiye kuvvetlerine yardım etmesiyle bastırıldı. Olaylar nedeniyle bir süreliğine ertelense de Maliye Nezairetinde tensikat yapıldı. Ancak, memurların tepkileri hükümetin, tensik edilenlerden istihdam edilebilir nitelikte olanlara mazuliyet maaşı bağlamasına yol açtı. 1908 yılı Aralık ayında tensikatın yasal alt yapısının oluşturulmasına karar verildi. 1909 yılında yürürlüğe konulan kanunla devam eden tasfiyede, memur, asker ve ilmiye mensuplarından bazıları yaş haddinden zorunlu olarak emekli edildi; bir kısmına mazuliyet aylığı bağlandı.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet, II. Abdülhamid, Maliye Nezaireti, tensikat, memur, maaş.

ABSTRACT

Committee of Union and Progress (CUP/ITC) started liquidising the Abdulhamid period staff after the declaration of II. Constitutional monarchy. At first, the liquidation was in the form of removing top level bureaucrats and soldiers in İstanbul and provinces and arresting or exiling some of them. Later it was taken into the government programme and many officers and soldiers were dismissed. The reaction to the regulation enforced in all ministries and institutions came from the officers of Ministry of Finance. The unexpected reaction of officers against the regulation enforced in the ministry was suppressed with Committee of Union and Progress (CUP/ITC) aiding to the police by forming garrison with land and naval soldiers. The regulation in Ministry of Finance took place event though it was postponed due to these events. However, because of the reaction of the officers, the government payed compensation to those who lost their jobs but have employable qualifications. In December 1908 it was decided that the legal infrastructure of the

* Dr. nursel.manav1@gmail.com

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

regulation to be formed. With the legislation that was put into effect in 1909 the liquidation continued. Some officials, soldiers and scholars were compulsorily retired because of the age limit; a part of them were paid dismissal pension.

Key Words: II. Institutional Monarchy, II. Abdulhamid, Ministry of Finance, regulation, officer, salary.

GİRİŞ

Tensikat, Osmanlı Devleti'nde mali yılbaşı yaklaşırken bütçe denkliğinin sağlanması amacıyla bürokrasi ve askerlerin maaşlarında veya bu kesimlerin sayısında indirimle gidilmesi yoluyla, hatta koşulların gerektirmesiyle her ikisi aynı anda olmak üzere uygulanan bir yöntemdir. Özellikle mali sıkıntının daha fazla hissedildiği, bütçenin açık vermesiyle borçlanmanın arttığı 19. Yüzyılda sık sık başvurulan kısa vadeli çözümlerden biri olmuştur. Bu yıllardaki tensikat ekonomik nedene dayanmaktadır. II. Meşrutiyet dönemi de 1908'den başlayarak, 1909 ve hatta 1910 yılına uzanan kapsamlı bir tensikata sahne olmuştur. Tensikat, Sultan Abdülhamid kadrolarının devlet kurumlarından temizlenmesini hedeflediğinden bu özelliğiyle önceki dönemlerde gerçekleştirilenlerden ayrılmaktadır.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hızla girilen tasfiye sırasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Maliye Nezaretindeki tensikata geçmeden önce bu gelişmelere değinmek konunun açıklanması bakımından yararlı olacaktır. Sultan Abdülhamid dönemiyle birlikte anılan isimlerin devlet yönetiminden temizlenmesine 24 Temmuz 1908'i izleyen ilk günlerde başlanmıştır. II. Meşrutiyet'le denetim yoluyla dolaylı olarak geldiği iktidarda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebiyle bürokrasi, ilmiye mensupları ve askerler de dâhil olmak üzere Sultan Abdülhamid döneminde jurnalcılık yapan, yolsuzluğa bulaşan ve bu nedenlerle kötü bir üne sahip olanlara yönelik tasfiyeye girildi (Toros 1996: 43). Tasfiye, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebi ve gözetiminde sivil ve askeri personelde gerçekleştirilen yoğun bir ayıklama süreciydi (Kansu 1995: 155-156). Dönemin kimi tanıklarına göre, bu süreç, Osmanlı memurlarının ahlaklarını düzeltmelerine dikkat etmelerini sağlayacak büyük, ciddi ve çok önemli bir ıslahattı (Saib 2007: 93). 24 Temmuz'dan sonra Abdülhamid döneminde, yönetimde önemli görevlerde bulunmuş, isimleri çeşitli olumsuzluklarla birlikte anılan bürokratlar hedefteki isimlerdi. Bunlar

arasında II. Abdülhamid'e bağlılıklarıyla tanınan üst düzey yönetici ve askerler, en başta geliyordu. Yeni özgürlük ortamında bürokrat, asker ve ilmiye mensuplarının devlet kadrolarından çıkarılmaları sürecine karşı iki türlü toplumsal tepki vardı: ilki, rüşvet ve yolsuzlukla anılan isimlerin nezaret ve kurumlardan halkın destek gösterileri ve alkışlarıyla atılmaları; ikincisi, Abdülhamid'e yakın bazı kadroların halen yerlerini korumalarına yönelik aksi nümayişler vardı. Mesela Mâbeyn İkinci Kâtibi Nuri Paşa, Abdülhamid'in hatt-ı hümayûnu ile Bâbîâli'ye geldiği sırada toplanan kalabalık onu görevine devam eden Başkâtip Tahsin Paşa zannedip yuhalamaya başlamış; ancak, gerçek kısa sürede anlaşılınca bu kez iyi muamele göstermişlerdi. Nuri Paşa'ya gösterilen desteğe karşılık, Tahsin ve Tophane-i Âmire Müşiri Zeki Paşa'nın konakları önünde halk protesto gösterileri yapıyordu. Bu ortamda bazı nazırlar tutuklandı. Tutuklananlar arasında bulunan Bahriye Nazırı Hasan Rami Paşa'nın görevden alınmasını isteyen Bahriye zabitleri gösteri yapmıştı (Kansu 1995: 160-161). Rami Paşa'ya, kötü şöhretinden, Zeki Paşa'ya, talebeyi hapsederek inkılabı katılmalarını engellemekten dolayı ağır hakaretler edilmiş, yüzlerine tükürülmüş ve arabalarına çürük domates atılmıştı (Pakalın 1977/IV: 186). İstanbul'da kalanlar tutuklanırken kimi nazırlar yurtdışına kaçmayı tercih etti. Orman ve Meaddin Nazırı Selim Paşa, İtalyan elçiliği yardımıyla, II. Abdülhamid'in en yakınındaki isimlerden Arap İzzet Paşa, İngiliz gemisi Maria ile kaçmıştı (G. P. Gooch vd. 1928: 251).

1908'de ilk anda II. Abdülhamid döneminin önde gelen isimleriyle başlayan tasfiye, daha alt düzey bürokrat ve askerlere doğru genişledi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın bürokratların bakış açısına göre, kalemlerde kısıntı cinsinden maaşlarla bir sürü işe yaramaz insanın istihdamı ve barındırılması yolunda mevcut, kötü bir âdet vardı. Bu durum devlet tarafından takdir olunacak bir ıslahatla düzeltilebilirdi (Biren 1993: 48). Islahatın bir boyutu nezaretlerin teşkilat yapılanmalarına getirilmesi amaçlanan yenilikti. Tensikatla birlikte, eski bürokratik düzeni değiştirmeyi hedefleyen yeni teşkilat planları da hazırlanıyor, bunun için yurtdışından uzmanlar getirtiliyordu. Hükümetin talebi üzerine donanmanın yeniden düzenlenmesi için İngiliz amiral Sir Douglas Gamble, gümrüklerde reform yapabilecek memur talebine karşılık İngiltere'de uzun yıllar gümrük komiseri olarak görev yapan Sir Richard Crawford İstanbul'a gönderilmişti (Yerasimos 1987: 430; Ahmad: 114-115; Woods 1976: 239). Posta ve Telgraf Nezareti için Sterpin seçilmişti

(Tural 2009: 218). Bu nezaretlerde yabancı uzmanlarca hazırlanan teşkilat şemaları uygulanıp, bir kısmında tensikat buna göre gerçekleştirilirken, bir kısım kurumlarda da doğrudan İttihat ve Terakki Cemiyeti kadroları veya onların yönetime getirdiği isimlerce tasarlanan planlar ve bunlara uygun tasfiye yürütülüyordu.

Bu çalışmada, çekidüzen vermesi amacıyla Avrupa'dan uzman getirilen nezaretlerden Maliye Nezaretindeki tensikatlar ve yeni teşkilat şeması incelenecektir. Öncelikle 1908 yılında Maliye Nazırı Ziya Paşa'nın yaptığı tensikata nezaret memurlarının gösterdiği tepki ve sonrasında meydana gelen gelişmelerle Maliye Nazırı Cavid Bey dönemindeki tasfiye ele alınacaktır. Ardından maliyede ıslahat yapması için getirilen Fransa'nın Sayıştay Başkanlığında bulunmuş Charles Laurent'in, nezaretin İstanbul ve taşra teşkilatının yapılanması hakkında hazırladığı teşkilat şemasına göre gerçekleştirilen tensikat tartışılacaktır. Konunun seçilmesindeki en önem etken, tüm kurumlarda 24 Temmuz'dan itibaren tensikat yapılmasına rağmen, sadece Maliye Nezareti memurlarının çalışmayı durdurarak, tepki gösterip direnişe geçmeleridir. Ayrıca tensikat hakkında araştırma yapılmasına karşılık, Maliye Nezaretindeki tasfiyeler ve yeni teşkilat yapısına ilişkin müstakil bir çalışmanın bulunmaması konunun ele alınma sebepleri arasındadır. Araştırmada kullanılan ana kaynaklar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri, dönemin gazeteleri, hatırat ve literatürdür.

1. 1908'de Maliye Nezareti Tensikatu ve Nezaret Memurlarının Direnişi

Bazıları yurtdışına kaçan ve bazıları da tutuklanan üst düzey bürokratların yanında, tensikat Ağustos 1908'den itibaren nezaretlerdeki memurlara doğru genişledi. Nezaretler ve dairelerde ardı ardına tasfiye planları uygulamaya konuldu. Bunlar arasında ilk sırada Maliye Nezareti gelmekteydi. 3 Ağustos'ta Maliye Nazırlığına tayin edilen müsteşar Mehmed Ragıp Bey'in istifası (İkdam nr. 5097 1908: 2) üzerine yerine dört gün sonra eski nazır Mehmed Ziya Paşa atandı. Sadece Mehmed Ragıp Bey değil, Sadrazam Said Paşa ve tüm kabine istifa etmişti (Tanin nr. 5 1908: 3-4). Sadarete tayin edilen Mehmed Kâmil Paşa hükümetinde Maliye Nazırlığı 7 Ağustos'ta Mehmed Ziya Paşa'ya verildi (Tanin nr. 7 1908: 1; Kunalp 1999: 7). Yeni kabinede müsteşarlığa Mahmud Esad Efendi'nin atanmasıyla Maliye Nezaretinde değişiklikler başladı (Kansu 1995: 205).

Kâmil Paşa'nın 16 Ağustos'ta gazeteler aracılığıyla kamuoyuna açıklanan programında, ekonomik durumun dengesizliği dikkate alınarak, mali yasaların değiştirilmesi, yeni mali yıl için rasyonel bir bütçe hazırlanması, nezaretlerin tümünde ıslahat ve memur sayısının azaltılması vardı (Ahmad: 50). Nezaretlerdeki memur sayısı ve maaşlar indirilecek; bunlar arasında istihdam edilebilir nitelikte olanları yeniden memuriyete atanabileceklerdi (Kansu 1995: 201). Programın açıklanmasından birkaç gün sonra Sadrazam Kâmil Paşa, Paris'te yayımlanan *Le Journal* gazetesine verdiği röportajda, yeni hükümetin siyasi programını kabine üyeleriyle birlikte kararlaştırdıklarını ve öncelikle asayişi temin edeceklerini belirtiyordu. Suistimalin önünü almayı amaçladıklarını, lüzumsuz memuriyetleri ve lüzumsuz masrafları ortadan kaldırmakla işe başladıklarını, yalnız bu iki kalem nedeniyle yıllık 100.000 Frank tasarruf ümit ettiklerini ifade ediyordu. Bol maaşlı memuriyetler son zamanlarda makul sınırların çok ötesine geçmişti; öyle ki, bütün nazırların birer müsteşarı, her müsteşarın çok sayıda muavini vardı. Şura-yı Devlet'te 200'den fazla üye bulunuyordu. Hükümet olarak yapacakları tensikatla sadece 36 üye ve bir başkan bırakacaklardı ki bu da maksada kâfiydi. Evlerinde oturup yalnız ay sonunda maaş almaya gelen memurlar artık olmayacaktı. Buna karşılık kara, deniz kuvvetleri zabıtları ve diğerleri maaşlarını düzenli alabileceklerdi (Tanin nr. 19 1908: 5; Kansu 1995: 205).

Kâmil Paşa kabinesinin Maliye Nazırı Ziya Paşa, hükümetin programı 16 Ağustos'ta kamuoyuna henüz açıklanmadan tensikata başladı. Nezaretin tüm bölümlerinde gereğinden fazla istihdam yoğunluğu olduğu gerekçesiyle bir anda çok sayıda memuru işten attı; kalanları da maaşlarında tensikat yapmakla tehdit etti. İşten attıkları arasında henüz 15 yaşında olduğu halde gümrük müfettişliğine terfi etmiş olan Ebü-l Hüdâ'nın torunu da vardı (Kansu 1995: 205). Bilindiği üzere Sultan Abdülhamid'e yakınlığı ile tanınan ve Ebü-l Hüdâ mahlasını kullanan Sayyâdî, tarikat şeyhliğinden ziyade büyücü, falcı gibi sıfatlarla anılıyordu. Ebü-l Hüdâ'nın sadece torunu değil, oğlu Hasan Halid Şura-yı Devlet üyesi, kardeşleri Abdürrezzak ve Nureddin Efendiler sırasıyla Meclis-i Maliye ve Meclis-i Maarif üyeliklerine getirilmişler, yeğen ve kız kardeşine maaş bağlanmıştı (Uludağ 2014: 217). Ziya Paşa, hazine teşkilatının Kanun-ı Esasi'ye ve *Tensik-i Maaşat Kararnamesi*'ne aykırı olduğu gerekçesiyle kendi nezaretinden başladığı tensikat esnasında Meclis-i Maliye'yi ilga etmiş; varidat, masarifat ve defter-i kebir umumi muhasebecilikleri adıyla

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

üç muhasebecilik oluşturmuş; bunlara birer muavin kadrosu ayırmıştı (İkdam nr. 5014 1908: 1). Çok hızlı giriştiği tensikatta Ziya Paşa, Yavuz Sultan Selim döneminde baş muhasebe haline gelen ve Tanzimat'tan sonra varidat, masraf ve diğer muhasebeleri tamamen ayrıldığından dolayı tek muhasebede birleştirilmiş olan Muhasebe-i Umumiyyeyi el atmıştı. Az önce ifade edildiği gibi, Muhasebe-i Umumiyye, varidat, masraf ve defter-i kebir adı verilip, görev ve sorumluluklarının sınırı belirlenmeyen üç muhasebeciliğe bölünmüştü (Pakalın 1977/IV: 105). Ziya Paşa, diğer muhasebecilikleri de bu üç ana muhasebecilik bölümüne bağladı (Tanin nr. 13 1908: 3). Muhasebat-ı atıkayı lağvetmişti; bu değişiklikler ve yukarıda belirtildiği üzere mali ve hesap konusuna vakıf olmayan Maliye Hukuk Müşaviri Mahmud Esad Efendi'nin nezaretin müsteşarlığına tayini hazine işlemlerini birden bire sekteye uğrattı (Pakalın 1977/IV: 105). Ziya Paşa, muhasebecilere 90, muavinlerine 40 lira maaş tahsis etti. Bunların yanı sıra hazırladığı planda kalem müdürlerine 30, mümeyyizlere 20 ve dört sınıfa ayırdığı kâtiplere de 12, 17, 4 lira maaş ödenmesi öngörülüyordu. Meclis-i Vükelâ, Ziya Paşa'nın planını beğendi; hatta saraydan iradesi de alındı. Açıkta kalacak memurlardan emekliliği gelenler tekaüd edilecek; memur olmaya elverişli olmayanlara da bir iş buluncaya kadar mazuliyet maaşı bağlanacaktı (Tanin nr. 12 1908: 3). Sadece Maliye Nezareti değil, aynı esnada Şura-yı Devlet ve Rüşumat Emanetindeki tensikat için saraydan onay alınmıştı (İkdam nr. 5014 1908: 1).

Maliye Nezareti memurlarını direnişe geçiren plan buydu. Ziya Paşa'nın bu kararı Maliye Nezareti'nde beklenmedik bir karşılık buldu. Pasif bir tepki vermek yerine nezaret memurlarının büyük kısmı direnişe geçti; çalışmayı durdurdu. Sarayın önde gelen isimlerinin talebiyle nezaret kadrosuna dâhil edilip, jurnalcılık yapanların işten atılmalarını kabul ediyorlardı; ancak, aileleriyle birlikte neredeyse 15.000 kişiye ulaşan tasfiye edilenler, nazır Ziya Paşa yüzünden sıkıntı çekecekti (Kansu 1995: 205).

Maliye Nezareti memurlarını ayaklanma noktasına getiren olayların fitilini Ziya Paşa'nın tensikatu ateşlese de İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni destekleyen gazetelerde memur sayısının fazlalığından dolayı tasfiyenin gerekliliğine dair aralıksız yayın yapılmaktaydı. Maliye Nezareti ve nezaret çalışanları hakkında 12 Ağustos tarihli *Tanin* gazetesindeki

makaledeki ağır eleştiriler yenilir yutulur cinsten değildi. Bardağı taşıran son damla gibi görünen makalede nezaret, yabancı borç verenlerin alacaklarını tahsil için kurulmuş Duyun-ı Umumiyye İdaresi, memurları da idarenin çalışanlarıyla kıyaslanıyordu. Yükümlülüğü topladığı gelir kaynaklarıyla, alacaklarını tahsil etmekle sınırlı Duyun-ı Umumiyye ile kurulduğu 1838'den itibaren ülkenin maliyesini idare eden nezareti karşılaştıran makaledeki ifadelerin memurlar üzerinde etki yarattığı tahmin edilebilir. Maliyenin iç ve dış itibarının 1877/78'den beri oldukça kötü olduğu belirtiliyor ve 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamid üstü kapalı olarak suçlanıyordu. Makaledeki ifadeler kimi noktada o kadar aşırıya kaçıyor ki, Maliye Nezareti, gelirlerini tahmin edememekle, dolayısıyla ciddi bir bütçe hazırlayamamakla, zamanında maaş ödeyememek ve taahhütlerini yerine getirememekle suçlanıyordu. Buna karşılık Duyun-ı Umumiyye, tüm bunları muntazam yaptığı gibi, ihtiyat akçesi de biriktirebiliyordu. Duyun-ı Umumiyye, daha mükemmel ve memurları maliye çalışanlarından daha muktedirdi. Maliye Nezaretinin durumunun bir sebebi de yolsuzluklardı. Nezarete, Avrupa borsalarında Duyun-ı Umumiyye kadar itibar sağlayacak ıslahatın yapılması şarttı. Bu işi yapacak zeki ve uygun kişiyi bulmak gerekiyordu (Tanin nr. 11 1908: 1-2). Makale, nezaretin kuruluşundan itibaren yaşanmış iç ve dış tüm gelişmeleri yok sayarak, Maliye Nezaretinin içinde bulunduğu durumun yolsuzluk, memurların beceriksiz ve yetersizliğinden kaynaklandığını savunuyordu.

Ziya Paşa'nın tensikatiyle âdeta isyan eden Maliye Nezareti memurlarının hareketi kısa sürede bastırıldı. Gale yana gelen memur üzerine askeri kuvvet sevk edilmiş, ardından tensikat bir süre ertelenerek ortalık sakinleştirilmişti (Pakalın 1977/IV: 105). İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul merkezi yaptığı açıklamada, başvuruları üzerine hükümetin kara ve bahriye askerlerinden kollar oluşturup zabıta refakatiyle sokaklarda dolaştırıldığı bildirildi. Gerekçe ise bazı edepsizlerin edep ve terbiyeyi aşarak öteye beriye sarkıntılık etmeleriydi. Açıklamada halk, sözü edilen kolların yapacakları ilk ihtarla hemen uymaları konusunda ikaz ediliyordu. Aşırı hareketler kanunen cezalandırılacaktı (Tanin nr. 12 1908: 4). Böyle bir açıklamayı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yapması doğrudan kabinede yer almasa da hükümet üzerindeki kontrol ve denetim gücünü açıkça göstermektedir.

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Maliye Nezareti memurlarının direnişi Meşrutiyet yanlısı basında uyarıyla birlikte kısa bir haber olabilmşti. Tensikattan memnun olmayan zatlar bir takım gösteriler yapmaya ve gürültü çıkarmaya giriştiklerinden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin girişimiyle elebaşları yakalanmış ve Babıazapiyeye getirilmişti. Hürriyeti, hükümet icraatına müdahale anlamında telakki edenler ibret almalıydı ve Meşrutiyet idaresinde kanuna uymak kesinlikle vacipti (Tanin nr. 14 1908: 4). Hükümet, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden sonra bir açıklama yaptı. *Tanin* yazarlarından ünlü şair Tevfik Fikret imzasıyla yayımlanan açıklamada, Maliye Nezaretince hazırlanan, hükümetin kabul ettiği ve sarayın da irade verdiği tensikata nezaret memurlarının bir kısmının muhalefet ettikleri ve diğer çalışanları da teşvik ettiği haber alınmıştı. Bâbîâli'den geç saatte yapılan açıklamada uygulamadan şikâyetleri bulunanların müracaat ederek görüşlerini bildirmeleri isteniyordu; asayiş ihlal edecek hareketlere girişmeleri kanunen yasaktı. Maliye Nezareti çalışanlarının direnişini örgütledikleri anlaşılan iki memur yakalanmış ve zaptiyeye teslim edilmişlerdi. Bundan sonra bu türden hareketlere kalkışanlar hemen tevkif edilecek ve haklarında yasal işlem yapılacaktı (Tanin nr. 15 1908: 4). Yakalanıp kolluk kuvvetlerine teslim edilen iki memurun görev ve kimlikleriyle, sonrasında neler olduğu hakkında bilgiye ulaşmamız mümkün olmadı.

II. Abdülhamid'in memur sayısının çok fazla olmasının yanında yetersiz ve yeteneksiz oldukları nedeniyle tensikata onaylamasının (Tural 2016: 77-82) ardından sadece Maliye değil diğer nezaretlerde de tasfiye başlamıştı. Ancak, Maliye Nezareti memurlarının tensikata karşı başlattıkları isyana varan direniş diğer nezaret çalışanlarında görülüyordu. Anlaşılan iki memurun tevkif edilmesi diğer kurumlardaki memurlar üzerinde umulan etkiyi yapmıştı. Maliye dışındaki nezaretlerin memurları, tensikata karşı pasif bir takım girişimlerde bulunuyordu. Bunlar arasında Hariciye ve Maarif Nezaretleri memurları vardı. Tensikat sebebiyle mağdur olacaklarını hisseden Hariciye çalışanları Sirkeci gazinosunda toplanmışlardı. Ancak, toplanmalarının sebebi iş bırakma ve gösteri düzenlemek değil, nezaret yöneticilerine güven duymadıklarından dolayı tensikata kendilerinin seçeceği kişi tarafından yapılması için bir isim kararlaştırmaktı (Tanin nr. 28 1908: 4). Maarif Nezaretindeki tensikat nedeniyle açıkta kalan 300'den fazla çalışan da Bâbîâli'ye gelmiş

ve nazırın vekilini görmek istemişlerdi. Meclis-i Hass nedeniyle mümkün olmamış; ancak, görüşme talepleri de geri çevrilmemişti. Aralarından Mecalis-i Maarif Daire-i İlmiyye ve idare reisleri Meclis-i Hass'a çağrılmış ve görüşlerini dile getirmişlerdi (Tanin nr. 38 1908: 4).

Tensikat sırasında Maliye Nezareti ve hazine memurlarının sokağa dökülmeleri işe yaramıştı. Daha önce emekliliği gelenlerin tekaüdü ve memur olmaya elverişli olmayanlara bir iş buluncaya kadar mazuliyet maaşı ödenmesi söz konusuydu. Maliye memurlarının tepkisi sayesinde Eylül 1908'den itibaren geriye dönük olarak 24 Temmuz'dan sonra açığa alınan ve cevaz-ı istihdam kararı verilenlere mazuliyet aylığı bağlanması kararlaştırılmış oluyordu. Şöyle ki, Maliye Nazırı Ziya Paşa, nezaret memurlarının tensikata itirazı, kadro dışında bırakılmaları ve geçim kaynaklarından mahrum edilmelerinin adaletsiz olduğu gerekçesiyle giriştikleri kanuna aykırı hareketleri Meclis-i Vükelâ'da gündeme getirmişti. Nezaretin merkez dairesi ıslahat ve tensikata pek muhtaçtı; diğer dairelerde de tensikat ve ıslahat şarttı. Hükümet toplantısında Maliye Nezaretinde kadro dışında kalacakların yanında diğer nezaret çalışanlarıyla taşradaki memurlara da aylık bağlanması kararlaştırıldı. Böylece Maliye Nezareti memurlarının direnişi neticesinde, maaşları 10 liraya kadar olanlara tamamı, 10 liradan fazla olanlara da 10 liranın tamamıyla kalan kısmının yarısının mazuliyet aylığı olarak ödenmesine karar verildi (BOA, İrade, Maliye 82: 31). İstanbul'daki gibi, vilâyetlerde de emeklilik için yeter süre 30 yıllık hizmeti bulunanlar tekaüde sevk edilmiş; hükümetin onaylamadığı ancak, yine de istihdam edilebilir memurlar da mazuliyet maaşı ödenerek açığa alınmaya başlanmıştı (BOA, Bâbîâlî Evrak Odası 3392:254353).

Kadro dışı kalanlara maaş ödenmesiyle sonuçlanan tepkileri, Maliye memurlarını tensikattan kurtarmıyordu. Tasfiyeye karşı başlattıkları direniş ve elebaşı iki memurun zaptiyede tevkifi nedeniyle Maliye Nezaretindeki tasfiye merakla bekleniyordu (Tanin nr. 32 1908: 3). Hükümet yanlısı gazetelerin yeni bir direnişe meydan vermeyecek; ortamı sakinleştirecek yaklaşım sergiledikleri dikkat çekmektedir. Bu yayınlardan nabızı düşürmeyi amaçlayan haberlerle oyalama taktiği benimsendiği anlaşılıyor. *Tanin*'deki, Maliye Nezaretindeki tensikatı görüşen heyetin kimseyi açıkta bırakmayıp yalnızca işlerin günü gününe düzenli olarak yürümesini sağlayacak biçimde görevlerin ayrılmasını

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

kararlaştırdıklarını yazdığı (Tanin nr. 42 1908: 4) haberi o güne kadar yaşananlara taban tabana zıttı.

Bu arada 14 Ağustos'ta hükümetin şartlarını kabul ettiği ve sarayın onayına sunduğu Duyun-ı Umumiyye ve Bank-ı Osmanî'den 200.000 liralık avansın (Tanin nr. 13 1908: 1) ardından Maliye Nazırı Ziya Paşa, banka ile bu kez 3.600.000 liralık bir borç anlaşması imzalamıştı. Bu para Bâbîâli tarafından yapılacak ıslahatta kullanılacaktı. Ayrıca, maliyenin ıslahı için Avrupa'dan bir müşavir getirilmesinden de şimdilik vazgeçilmişti (Tanin nr. 43 1908: 4). Olasılıkla bu kararda İngiliz elçiliğinin etkisi vardı. Zira *İkdam* gazetesi, İngilizlerin yabancı müşavirlerin kendi ülkelerinin çıkarlarını düşüneceği yönündeki uyarısını teşekkür ederek yayımlamış ve bu kişilerin erbab-ı fen ve irfan olanlarının seçilmesini önermişti (İkdam nr. 5106 1908: 1). Birazdan izah edileceği üzere bu karar fazla uzun ömürlü olmayacaktı. Yabancı bir uzman getirilecek ve maliye ve mali sistemde onun önerileri doğrultunda değişiklikler yapılacak; Maliye Nezaretinde bir tensikatta bu sebeple gerçekleştirilecekti. 1909 yılındaki tensikatla doğrudan bağlantısı nedeniyle Maliye Nezaretinde ıslahat yapması için çağrılan uzman konusuna değinmek gerekmektedir.

Meşrutiyet'in ilanını iyi karşılayan İngiltere'nin umudu, Osmanlı üzerindeki Alman nüfuzunun kırılmasıydı (G. P. Gooch vd. 1928: 254). Ne İngiltere, ne de Fransa, Alman nüfuzu altındaki bir yönetime kesinlikle taraftar değillerdi ve bu nedenle İttihat ve Terakki yanlısı bir hükümete destek vermeyi kabul etmişlerdi (Stefanos 1987: 430). Bu sırada Almanya'nın, Osmanlı Devleti'ndeki nüfuzunu korumak için savaştığı anlaşılmaktadır. Alman gazeteleri, İngiltere yanlısı olarak bilinen Kâmil Paşa'nın Meclis-i Mebusan seçimlerinden önce istifa edeceğini yazmışlardı (İkdam nr. 5118 1908: 1). İngiltere ve Fransa Alman nüfuzu altındaki İstanbul'da yeniden güç kazanabilmek için gönderilecek elçileri özel olarak seçmişlerdi: İngiltere, Avam kamarası başkanının kardeşi Sir Gerald Lowther'i, Fransa, hariciyesinin önemli isimlerinden Maurice Bompard'ı. 5 Haziran 1909'da 59. Elçi olarak İstanbul'da göreve başlayan Maurice Bompard ülkesinin nüfuzunu arttırmak için çalışmaya başlamıştı. Hükümetin, nezaretleri ıslah için yabancı uzman taleplerinin Almanya'nın nüfuzunu kırarak, hâkim olmaya çalışan İngiltere ve Fransa

tarafından olumlu karşılandığı açıktır. İngiliz elçi gelişmelerden memnundur; çünkü yeni hareketin bir özelliği liderlerinin, ülkenin düzene sokulması için dışardan yardıma ihtiyaç olduğunu tamamen anlamış olmalarıydı. Finansal durum yardım istiyordu; yeni rejim finansal destek hakkında Fransa'ya çok olumlu yaklaşırsa da en çok ilgilenen ülke olmuştu. Sonunda Fransa'nın Sayıştay (Divan-ı Muhasebat) Başkanı Charles Laurent, Osmanlı maliyesini düzeltmek üzere seçilmişti. Yoğun biçimde çalışıyordu; ancak, İstanbul'dan 23 Eylül 1908'de İngiltere Hariciye Nazırına gönderdiği mektupta, İngiliz elçi, iki aylık deneyim sonucunda C. Laurent'in, biraz cesaret kırıcı izlenimler edineceğini yazdı (G. P. Gooch vd. 1928: 256). Lowther'ın mektubundan üç gün önce *Tanin*, Fransa Maliye Nazırının, Fransa Divan-ı Muhasebat Başkanı C. Laurent'i Osmanlı Maliye Nezaretine müşavirlik için görevlendirdiğini okuyucularına duyurmuştu (Tanin nr. 48 1908: 3). *Tanin* başyazarı Hüseyin Cahid, İngiltere, Fransa ve Almanya arasında Osmanlı üzerindeki nüfuz mücadelesinde öne geçme amacını taşıyan büyük resimdeki rekabeti tamamen saf dışı bırakan bir yaklaşımla, Maliye Nezaretinde ıslahat için Avrupa'dan uzman getirtilmesi fikrini ilk önce gazetesinin ortaya koyduğunu ve gerekliliği görüldükçe de bu fikrin teyit edildiğini belirtiyordu. Hatta nazırların 250 lira maaş almasına itiraz etmelerine rağmen, alanlarında gerçekten uzman olan yabancılara bunun da üzerinde aylık ödenmesine razı olduklarını yazdı (Tanin nr. 51 1908: 1).

İstanbul'a gelen ve müşavir sıfatı verilen Charles Laurent, çalışmaya devletin beş yıllık gelir ve masraflarını ele alarak başlamıştı (İkdam nr. 5159 1908: 2). Maliye Nazırı Ziya Paşa ile C. Laurent, maliyenin ıslahı için izlenecek yol haritasına ilişkin bir görüşme gerçekleştirmişler; uzun uzadıya konuşmuşlar ve yapılacak ıslahat için başlıca noktalar belirlenmişti. Nezaretin merkezinde ne tür kayıt defterleri tutulduğunu inceleyecek olan C. Laurent, en küçük ayrıntıya kadar ıslah çarelerini düşünecekti (Tanin nr. 95 1908: 4). Ancak, İngiliz elçi Sir Gerald Lowther'in öngördüğü gibi, C. Laurent ile kısa sürede sorun yaşanmaya başlandı. Fransız müşavir, duyun-ı gayri muntazamanın, yani Osmanlı'nın düzensiz borçlarının miktarının tespit edilmesi gerektiğinde ısrar etmiş; bir ay içinde devletten alacakları olanların buldukları yerlerdeki maliye memurlarına başvurmalarına dair bir kanun çıkarılmasını teklif etmişti. Laurent'e göre, yeni yıl bütçesinin hazırlanmasına kısa bir süre kalmıştı ve bu kadar az zamanda borçları tespit edebilmenin

başka yolu yoktu. Bir yılın hesabını incelemek için tam 96 defterin karıştırılması gerektiğini belirterek, mali kayıt sistemini eleştiren *Tanin*, pek beğense de Meclis-i Vükela, Fransız müşavirin teklifini kabul etmedi. Laurent ise hükümeti dedikleri yapılmayacak olursa Fransa'ya geri dönmekle tehdit etti (*Tanin* nr. 102 1908: 1). İki gün sonra Meclis-i Vükela, Fransız müşavirin önerisini kabul etti; Laurent'in istediği düzenleme Meclis-i Mebusan'a sevk edilecekti; ancak, bu arada yasalaşmış gibi hemen uygulanmaya başlanacaktı (*Tanin* nr. 106 1908: 3). Kararname olarak yürürlüğe konuldu; Maliye Nazırı Rifat Bey döneminde, 3 Haziran 1909'da içeriği değiştirilmeden yasalaştı (*Pakalın* 1977/IV: 106).

Charles Laurent'in bütçe üzerindeki çalışması tüm gelir kaynaklarını Maliye Nezaretinde toplamayı amaçlıyordu (*Tural* 2009: 209). Hükümete bir uyarı yapmış ve giderlerin azaltılıp, gelirlerin arttırılmaması halinde Osmanlı Devleti maliyesinin yurtdışındaki imajının bozulacağını belirtmişti (*İkdam* nr. 5288 1909: 3). Ancak, bütçe konusunda Maliye Nazırı Ziya Paşa ile sorun yaşıyordu. Ziya Paşa, gelir kısmına müdahalesine izin vermiş, masraf tertibine karışmasına fırsat bırakmadan bütçeyi Meclis-i Vükela'ya sevk etmiş ve aynı gün sürmenaj olduğu gerekçesiyle istifa etmişti (*Pakalın* 1977/IV: 194-196). Dönemin tanıklarına göre, Maliye Nazırı Ziya Paşa, muntazam bütçe yapabilmek için aylarca uğraşmıştı ve meclise her gelişinde bütçeyi takdim ettiği gün istifasını da vereceğini söylüyordu (*Türkgeldi* 1949: 23). İstifası üzerine yerine 18 Şubat 1909'da Mehmed Rifat Bey atandı (*Kuneralp* 1999: 7). Laurent'e göre, bütçede iki önemli sorun vardı: Devletteki aşırı istihdam ve ordu mensuplarına ödenen yüksek maaşlar. C Laurent, öncelikle Maliye Nezaretinde tensikati gerçekleştirmek, ardından teftiş sistemini geliştirmek ve nihayetinde muhasebe düzenini basit ama işlevsel hale getirmeyi amaçladıklarını açıklamıştı (*Tural* 206: 106, 197).

2. Maliye Nazırı Cavid Bey'in Tensikati ve C. Laurent Islahatı Nedeniyle Tasfiye

1908 yılı sonuna gelindiğinde, 24 Temmuz'da başlayan tensikata hazırlanacak yasayla devam edilmesi kararlaştırıldı. Mamüretülaziz mebusunun önergesi ile tensikatin yasal temeli oluşturulmaya başlandıktan kısa bir süre sonra, Hüseyin Hilmi Paşa, 13 Şubat

1909'da sadaret koltuğuna oturdu. Bu sırada Meclis-i Mebusan'da tensikat ve nezaretlerin yeniden yapılanmasını içeren teşkilat planı hakkındaki görüşmeler sürmekteydi. Meclis-i Mebusan'daki görüşmelerde yapılan bir takım değişikliklerden sonra kabul edilerek saraya gönderilen *Devairde İcrası Mutasavvur Olan Tensikat Nizamname Layihası* adlı yasal düzenleme yürürlüğe girdi (BOA, İrade, Kanun 6:5). Mesleki yetersizlik yüzünden devlet kadrolarında istihdam edilmeyecek memurlardan emekliliği gelenler tekaüd edilecekler; hizmet süreleri emeklilik şartı 30 seneyi tamamlamaya beş yıl bulunanların eksik aidatları da bütçeden finanse edilecekti. Bunların dışındaki memurlara hizmet sürelerine göre tazminat ödenecekti (Tural 2016: 78-91). Tensikat planına göre, özellikle II. Abdülhamid dönemindeki kötü şöhretlilerin devlet kadrolarından atılması amaçlanıyordu. Ali Münif Bey, hatıralarında hükümet için bir tensikat raporu hazırladıklarını ve rapor üzerine hükümetin azimli bir şekilde uygulamaya geçtiğini yazar (Toros 1996: 44).

Tüm nezaret ve dairelerde kurulacak komisyonlar tensikat ve ardından teşkilat düzenlemesi yapacaklardı. Bu nedenle nezaretlere, komisyonlar için isim belirlemeleri talimatı verildi (BOA, Bâbiâli Evrak Odası 3604:270274). Her nezarete kurulacak komisyonlara Meclis-i Âyân'dan seçilecek bir âyân başkanlık edecek, Meclis-i Mebusan'dan bir mebus başkan yardımcısı olacaktı. Komisyonlar, nezaret ve dairelerde tensikat ve 65 yaşını dolduranlarla az önce ifade edildiği gibi 25 yıl hizmet süresi bulunanların emeklilik işlemlerine başladı (BOA, Bâbiâli Evrak Odası 3524:271766; 604:270274). Divan-ı Muhasebat'la birlikte Maliye Nezareti için Âyandan Bessaraya Efendi (Tasvir-i Efkâr nr. 78 1909: 2; Tanin nr. 373 1909: 2), Meclis-i Mebusan'dan İstanbul Mebusu Hallaçyan Efendi tensikat komisyonuna seçildiler (Tural 2016: 118). Başkanlığını Bessaraya, ikinci başkanlığı Hallaçyan Efendilerin yaptığı Maliye Nezareti Tensikat Komisyonu üyeleri, Hazine Mektubî Kalemi Müdürü Cemal, Emlak-ı Müdevvere Müdürü Haşim, Merkez Kalemi Mümeyyizi Osman Kemal ve göreviyle ilgili bilgi edinemediğimiz Hüseyin Beylerden oluşuyordu (Tasvir-i Efkâr nr. 85 1909: 2). Öte yandan hükümette etkin rol almak isteyen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kabineye girdiği dönem başlamıştı. 31 Mart Vak'ası doğrudan iktidarda bulunmamanın sakıncalarını göstermişti. Nazırlıktan önce müsteşar olarak bakanlıkların çalışmalarında yer almak için *Kanun-i Esasî*'nin 67'nci maddesini değiştirmek isteyen ancak başarısız olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önde gelen

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

isimleri doğrudan hükümette yer almaya karar vermişti. Bu kararın ardından Haziran 1909'da Maliye Nazırlığına Cavid Bey getirildi (Ahmad: 97-101; Akşin 1987: 171). Bu nedenle tensikat komisyonu 1909 yılı Haziran ayında Maliye Nazırı olan Cavid Bey'in başkanlığında toplanmıştı. (Tasvir-i Efkâr nr. 85 1909: 2). Böylece Ziya Paşa'nın tensikatından sonra Maliye Nezaretindeki ikinci tensikat Cavid Bey'in nazırlığı döneminde gerçekleşti. Cavid Bey, nezaret memurlarının personel cetvellerini hazırlattı (Pakalın 1977/I: 52-53) ve tensikat komisyonuyla beraber inceledi. Ayrıca memurların seçiminde uygulanacak sınav esasları belirlendi (Tasvir-i Efkâr nr. 81 1909: 3). Maliye Nazırı Cavid Bey'e göre, tensikat tamamlanmadıkça bütçe açığı da kesinleşmeyecekti. Buna rağmen, nazırın tahmini açığın 4 milyon lirayı aşmayacağıydı. Tensikat tamamlandıktan sonra kesinleşecek bütçe açığını kapatmak için yapılan istikrazın şartları ilan edilecekti. İstikraz; bütçe açığı, tensikat nedeniyle kadro dışında kalacaklara verilecek tazminat ve Rumeli Demiryolları Şirketi'ne ödenecek bir milyon lira dâhil olmak üzere 6 milyon liralık bir borçlanmaydı (Tasvir-i Efkâr nr. 82 1909: 3-4). Daha önce belirtildiği gibi, Ziya Paşa istifasından önce bütçeyi tamamlamıştı; ancak, Maliye Nazırlığına atanan Cavid Bey, bütçe yasa tasarısını geri çekmiş ve yaklaşık 5 milyon liralık açığın öngörüldüğü yenisini hazırlamıştı (Pakalın 1977/IV: 244).

Henüz resmi bir açıklama yapılmadığı için gazetelerde kadro dışında kalanlara ait kesin veriler yer almıyordu. Tensikatın sonucuna bakıldığında *Tasvir-i Efkâr*'ın istihbaratının büyük bir isabetle doğru olduğu anlaşılıyor. Çünkü gazete 25 Ağustos'ta 65 yaşını dolduranlar ve tensikat kanununa göre kadro dışına çıkarılanlardan sonra nezarete 500 memur kalacağını yazdı (Tasvir-i Efkâr nr. 85 1909: 3). Birazdan izah edilecek olan tensikat komisyonu raporu da haberi doğrulayacaktı. Gazeteler Ağustos ayı sonunda komisyonun memurlar hakkında incelemeyi sürdürdüğünü haber verse de az önce ifade edildiği gibi, tensikat başlamıştı. 25 Temmuz 1909 tarihine kadar 1.176 Maliye Nezareti memuru tensik edilmiş, 23 Ağustos 1909'da 259 ilaveyle sayı 1.435'e yükselmişti; 25 Ağustos'ta 1.456'tıydı (Manav 2017: 249-250) Gazetelerin, 1908 yılındaki tensikata direnen memurları nedeniyle Maliye Nezaretindeki gelişmeleri dikkatle takip ettiği

anlaşılmaktadır. Zira nezaretteki tensikatla ilgili hemen hemen her gün bir haber yer almaktadır.

Gerçekte Cavid Bey'in dönemindeki tensikat büyük ölçüde tamamlansa da gazeteler Ağustos 1909 sonunda Maliye Nezaretindeki komisyonun çalışmasını sürdürdüğünü yazdı. *Tanin*'e göre, Maliye Nezareti tensikat komisyonu nezarete toplanmış ve amirlerinden memurlar hakkında görevde yetkinlik, devamlık ve özel durumları hakkında soruşturmaya devam etmişti. Bir yandan da kâtiplerin nasıl sınıflandırılacakları hakkında görüşme yapmışlardı. Yaşları 65'i geçen 34 memur yaş haddinden açığa alınacak; ayrıca imtihan komisyonunca da merkezde ve taşrada idadî mezunu olmayanlar atanamayacaktı (Tanin nr. 357 1909: 2). Tensikatta açığa alınacaklarla, daha önce tasfiye edilenlere tensikat kanunu gereği mazuliyet maaşı ve nakit tazminat ödeneceği duyuruldu. Bütçe yasasının 15 ve 20'nci maddeleri gereği gerek bu paralar ve gerek jandarma dairesi gibi bazı dairelerdeki tensikat için bütçe haricinde olarak verilecek meblağ tahsisat suretinde ödenecekti (Tasvir-i Efkâr nr. 93 1909: 2). 65 yaşını geçtiği için emekli edilecekler hazine tarafından ödenecek ikramiye tutarı yaklaşık 1.800 liraydı (Tasvir-i Efkâr nr. 94 1909: 3). Tensikat komisyonu memur ve kâtiplerin çalışmaları, yeterlilikleriyle ahlaklarının incelenmesi için görüş bildirmek üzere gizli oy ile iki kişi seçmişti (Tasvir-i Efkâr nr. 95 1909: 3). Öte yandan tensikatta kadro dışında kalanlar için Dahiliye Nezaretinde bir komisyon kuruldu. Açıkta kalan ve istihdam edilebilir nitelikteki memur ve kâtiplerin açılacak uygun görevlerde istihdamlarına karar verecek olan Şura-yı Devlet Üyesi Mustafa Bey'in başkanlığında Meclis-i Âyân Başkâtibi İsmail Müştak ve Meclis-i Mebusan Başkâtibi Ahmed Ferid Beylerden oluşan komisyon çalışmaya başlamıştı (Tasvir-i Efkâr nr. 97 1909: 2; Tanin nr. 366 1909: 2).

Maliye Nezareti tensikatu hakkında gelişmeleri hükümeti destekleyen *Tanin* gazetesi bizzat komisyonun ikinci başkanı Hallaçyan Efendi'nin ağzından aktarıyordu. Olasılıkla amaç, kamuoyunda oluşacak tepkileri engellemektir. Zira bu haberlerde dikkat çeken unsur, tensikatla Maliye Nezaretinde kadro dışında kalanlara ilişkin net verilerin bulunmaması, yalnızca emekli olanlarla ilgili bilgilerin yer almasıdır. Komisyon öncelikle, sicill-i ahval kayıtlarına benzer biçimde nezaretteki yönetici ve memurların yaşı, baba ismi, memuriyeti, memuriyete giriş, hizmet süresi, eğitim durumu, görevi, ilk ve son maaşlarını içeren

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

ayrıntılı defterler tutmuştu. Defterlere kaydedilen memurlar hakkında üç ayrı inceleme yapılmıştı. İlk olarak kalem amirleriyle görüşülüp bilgi alınmış; ikincide her bölümdeki memurların kendi aralarından seçtikleri ikişer mesai arkadaşlarından soruşturma yürütülmüş ve üçüncü aşamada da komisyon üyeleri kendi aralarında inceleme yapmışlardı. Hallaçyan Efendi, bu üç aşamalı tahkikat nedeniyle tensikatın adil ve hakkaniyete uygun olmasına çalışıldığını söylüyordu. Öncelikle yaşları 65'i geçen 33 kişi uygun miktar ikramiye ile emekli edilmişti. Kendi arzularıyla emekli olmak isteyen 40 kişi belirlenmiş ve bunların daha önce verdikleri emeklilik dilekçeleri işleme konmuştu; hizmet süreleri 30 sene olmayanlardan 8'i ile malul 24 memur da emekliliğe sevk edilenler arasındaydı. Hallaçyan Efendi'nin açıklamalarından Maliye Nezaretinden tensikat nedeniyle 135 memurun emekli edildiği ortaya çıkıyor. İlginç olan emeklilik şartlarını taşımasalar da gönüllü olarak tensik edilmek isteyenlerin varlığıdır. Zira memurlardan kadro dışında kalmak isteyenlerin komisyona bildirmeleri istenmiş ve başvuran 59 kişinin talebi kabul edilmişti. Nezaretin teşkilat yapısı değiştirilmişti, yani 1909 bütçesine göre olan teşkilat ile eski yıllar teşkilatı arasında büyük fark vardı. Bu nedenle memurlardan bir kısmı daha kadro dışı bırakılacak ve kalanlar da yeni teşkilat sistemindeki kalemlere atanacaklardı. Bunların tespitinde de yeterliliklerinin anlaşılması için memurlar arasında müsabaka yapılacaktı (Tanin nr. 366 1909: 2). Hallaçyan Efendi'nin açıklamalarında kadro dışı bırakılan memurlara ilişkin bir sayı verilmemeye özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Olası tepkileri engellemek ve tensikatın sert yüzünü kamuoyundan gizlemek için yalnızca yaşları 65'i geçenlerle gönüllü olarak emekli ve kadro dışında kalmak isteyenler hakkında bilgi verdiği görülmektedir.

Maliye Nezaretindeki üçüncü tensikat C Laurent'in hazırladığı teşkilat şemasına göre yapılandı. İlk ve ikincisi nezareti Laurent'in hazırladığı teşkilat şemasına uygun hale getirmeye yetmemişti. Bu nedenle yeniden tensikata girişildi (Pakalın 1977/I: 53). Az önce ifade edildiği gibi, Hallaçyan Efendi, yeni teşkilat yapısına göre tensikata devam edileceğini açıklamıştı. Tensikat Komisyonu nezarete 22 kişinin daha emekliliğine karar verdi. Bunlar arasında nezaretin çeşitli bölümlerindeki yönetici, memur ve kâtipler

bulunmaktaydı (Tanin nr. 364 1909: 3). 13 Eylül itibariyle de kadro dışında kalanlar 1.595'e yükseldi (BOA, Bâbîâli Evrak Odası 3622:272447).

Bu arada maluliyet gerekçesiyle tekaüd edileceklerin emekli aylıklarının bağlanabilmesi için öncelikle Mülkiye Tekâüd Sandığı tarafından Mekteb-i Tıbbiyye'ye sevkleri yapılacaktı. Buradaki muayenelerinde tespit edilecek maluliyet derecelerine göre maaş tahsisi emeklilik kanunu gereği idi (Tasvir-i Efkâr nr. 102 1909: 2). Nezaretteki hademe ve odacıların tensikâtı tamamlanmıştı. Hademe ve odacılara 3'er lira maaş tahsis edilmiş, kapucukdarlık lağvedilmiş; kapucukdarlar da 3'er lira maaşla hademe kadrosuna alınmışlardı. Yeni teşkilat yapısına göre, her kalemde sadece bir hademe ve bir odacı kadrosu olacaktı (Tasvir-i Efkâr nr. 99 1909: 3).

Eylül ayının ikinci haftası başladığında hem merkez hem de taşrada istihdam edilecek memurların kadro düzenlemeleri hemen hemen bitirilmişti (Tanin nr. 370 1909: 2). Nihayetinde tensikât tamamlandı ve gazeteler aracılığıyla Maliye Nezaretinin yeni teşkilat yapısı ve tasfiyeden kurtulan memurların yeni düzenlemedeki görev ve sorumluluklarının ilan edileceği açıklandı (Tanin nr. 371 1909: 2). Açıklanan yeni teşkilat yapısı ve buna uygun kadro düzenlemesini yapan komisyonun çalışmasının sonuçlarında ilk göze çarpan memurların sayısı ile birlikte maaşlarda da indirimle gidildiğidir. Tensik edilmeyen memurların yeni teşkilat yapısında farklı bölümlere aktarıldıkları görülmektedir.

Maliye Nezareti'ne üç önemli kadro için dışardan atama yapıyordu. Nezaret müsteşarlığına 75 lira maaşla Ticaret ve Nafia Nezareti Muhasebecisi Raşid Bey getirildi. Muhasebe-i Umumiyye Maliye Müdürlüğüne 75 lira aylıkla Ziraat Bankası Muhasebecisi Mihran Efendi ve Muhasebe-i Umumiyye-i Maliye Hesabat Şube Müdürlüğüne de 50 lira aylıkla yine Ziraat Bankası'ndan Berberyan Efendi tayin edildi. Memur maaşları da mümeyyizler 20, kâtipler 4-10, mülâzimler için 2,5 lira olarak belirlenmişti. Tensikât komisyonu, C. Laurent'in belirlediği nezaretin yeni birimlerinde çalışacak memur ve kâtiplerin isimleri ve maaşlarını da tespit etti (Tasvir-i Efkâr nr. 106 1909: 2; Tanin nr. 373 1909: 2-3). Tartışmalardan sonra kabul edilen C. Laurent'in teklif ettiği teşkilat şemasına göre nazırın özel kalemiyle birlikte nezaretin yapısı müdürlükler ve onlara bağlı kalemlere ayrılmıştı. Buna göre oluşturulan müdürlükler şunlardı: Kalem-i Mahsus, Muhasebe-i Umumiyye, Varidat Umum, Teftiş Heyeti, Emlâk, Vezne, Memurin ve Levazım,

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Muhassasat-ı Zatiye. Nezaretin yeni teşkilatı bu müdürlüklere bağlı kalem ve şubelerden oluşmaktaydı. Kalem-i Mahsus Müdüriyeti: Memurin Şubesi, Sicil, İstintak, İdare, Evrak ve Mahzen-i Evrak Kalemleri. Umur-ı Hukukiye Müdüriyeti: Umur-ı Hukukiyye. Muhasebe-i Umumiyye-i Maliye Müdür-i Umumiyyesi: Muvazene ve Hesabat-ı Kati, Vilâyat Hesabat, Devair Hesabat, Hesabat-ı Atika Kalemleri. Muamelat-ı Akdiye Şubesi: Makbuzat ve Tediye, Tahsisat-ı Maliye, Devairde Tahsisat, Maaş ve Bedelat, Muhasebat Kalemleri. Duyun-ı Umumiyye Şubesi Müdüriyeti: Duyun-ı Muntazama, Duyun-ı Gayri Muntazama, Kupon Kalemleri. Emlak Şubesi: Bağlı kalemler. Beytülmal Şubesi Müdüriyeti, Vezne Şubesi: Muhasebe-i Umumiyye ve Evrak Kalemleri. Bunların yanında Maliye Komisyonu, Müşavirlik ve Müfettiş-i Umumi Kalemleri yer alıyordu (Pakalın 1977/I: 54-55). Maliye nazırının başkanlığında üç sene süreyle görev yapacak; üç Osmanlı, üç yabancı olmak üzere altı üyeli komisyonun görevleri arasında rüsumat, posta ve telgraf ve defterhanenin maliyeyi ilgilendiren kısımlarında ıslahat yapmak, vergi tarh ve tahsili hakkında çalışmak vardı (Tasvir-i Efkâr nr. 103 1909: 3).

Tensikat komisyonu raporunda yeni yapılanmadaki düzenlemeye ilişkin bir açıklama bulunmadığı için bazı bölümlerin tamamen kapatıldığı, bazılarının yeni isimlerle devam ettikleri ve bir kısmının da yine başka bir adla birleştirildikleri tahmin edilmektedir. Kurulduğu tarihten itibaren sınırlı sayılabilecek değişiklik geçiren nezarete bir kısmı uzun süredir faaliyet gösteren kimi kalem ve şubeler tasfiye edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar arasında teçhizat-ı mektubi, mektubi-i mühimme, tahsilat, mektubi-i âşar, mektubi-i hesabat-ı umumiyye, mektubi-i evamir, zabıt, tedkik-i bakaya, tedkik kalemi kısm-i sani, teçhizat muhasebesi, teçhizat-ı evrak, evrak-ı umumiyye, varidat-ı evrak, muhasebat-ı kuyudat, encümen-i maliye, defter-i kebir-i umumi, defter-i kebir-i hususi, emlak-ı müdevvere muhasebesi ve tatbik kalemi bulunmaktadır.

Tensikatın tamamlanıp, sonuçların gazetelerde ilan edilmesinden bir gün sonra bu kez komisyonun değerlendirme raporu kamuoyuna sunuluyordu. Ancak, daha önce Hallaçyan Efendi'nin yaptığı açıklamalardan çok farklı bir rapor değildir. Farklı olan kısım nezaret merkezindeki memur mevcudu ve tensik edilenlerin sayısıdır. Rapordan anlaşıldığına göre, çalışmalar 20 gün devam etmiş, nezaretin merkezinde çalışan 954 memur, bütçeye göre

467'ye indirilmişti. Bu nedenle tensikata esas olacak incelemeye önce kanunen, yani yaş haddi ve kendi rızasıyla emekli olacakların sayısı belirlenerek başlanmıştı. Yukarıda belirtildiği gibi, 65 yaşını dolduran 33 kişi ikramiye ödenerek emekli edilmiş, daha önce emekliliklerini talep eden ve malul oldukları anlaşılan 60 memuru da tekaüd edilmişti. Bunların dışında çeşitli sebeplerle emekli olmak isteyen 40 kişi belirlenmişti. Ayrıca kadro haricinde kalarak maaş veya tazminat almak isteyenler için de bir defter düzenlenmişti (Tasvir-i Efkâr nr. 106 1909: 2; Tanin nr. 373 1909: 2). Buna göre toplam 133 memur gerek yaş haddinden gerek maluliyet ve gerekse kendi talepleriyle emekli edilmişlerdi. 954 memurun 467'e düşürülmesi için yaş haddi, maluliyet ve gönüllü olarak emekli olan 133 kişi yeterli değildir. Bunun anlamı Maliye Nezareti merkezinde istihdam edilen 354 memurun rızaları dışında tasfiye edildikleridir. Komisyon raporunda yer almasa da daha önce belirtildiği gibi, 13 Eylül itibariyle Maliye Nezaretindeki tensik edilen memurların sayısı 1.595'ti. Merkezde emeklilikle ve istekleri dışında tasfiye edilen 500 kadar memur dışında, taşra teşkilatında çok sayıda çalışanın kadro dışına çıkarıldıkları anlaşılmaktadır. Dönemin Maliye Nazırı Cavid Bey'e göre, tensikat gerekliydi. Zira nezaret haddinden fazla memurla doldurulmuş, içlerinde hafiyesi, amel mandesi, yani çalışamayacak durumda olanları ve mesleki yetersizliği bulunanlar vardı. Yeni idarenin istediği şekilde çalışabilmesi için önce makineyi düzeltmek gerekiyordu. Ziraat Bankası, Duyun-ı Umumiyye ve diğer dairelerden alınan memurlarla Maliye Nezareti mükemmel hale getirilmişti. Eskiden 800 kişiyle görülen işleri 400 memurla başarılabilir hale koymak önemli bir işti (Pakalın 1977/IV: 256).

Tensikata 1910 yılında da devam edildi. Ocak ayında Maliye Nezaretinin tensikat komisyonunun haftada bir kez toplanarak, önceki tensikata dâhil olmamış memurların durumlarının incelenmesi önerisi, tensikat için çıkarılmış ve yukarıda izah edilen kanunun muvakkat olması nedeniyle hükümet tarafından reddedildi. Komisyonlar görevlerini yapmışlardı ve bundan sonraki tensikatı nezaret yönetimi tarafından yapılmalıydı (BOA, Bâbîâli Evrak Odası 3683:276203). 1910 yılı Ocak ayında gerçekleştirilen tensikatla sayı 2.984'e ulaştı.

SONUÇ

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

24 Temmuz 1908, II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ve ardından yaşanan gelişmeler nedeniyle önemlidir. Bu gelişmeler arasında bürokrasiyi ilgilendiren devlet kadrolarında yapılan kapsamlı tensikat yer almaktadır. 24 Temmuz'u izleyen günlerde başlanan tensikatta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin talebiyle II. Abdülhamid dönemiyle özdeşleşmiş isimler öncelikli olmak üzere, tüm nezaretlerde tasfiye gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Maliye Nezaretinde yapılan tensikat ve sonuçları ele alınmıştır.

Maliye Nezaretindeki tensikat 1908'de nazır Ziya Paşa'nın hazırladığı plan çerçevesinde gerçekleştirilmiş; beklenmedik ve alışılmadık biçimde nezaret memurlarının tepkisiyle karşılaşmıştır. Kolluk kuvvetlerinin zaptiyeye verdiği destekle ve elebaşları tevkif edilerek bastırılmış bu direniş tensikata karşı sokağa taşan ilk tepkidir. Bu tepkinin ardından hükümet 24 Temmuz'dan itibaren kadro dışına çıkarılanlara geriye dönük olarak maaş ödemeye karar vermiştir.

1909 yılında yine tüm nezaretleri kapsayan bir tensikat gerçekleştirilmiştir. Önce Maliye Nazırı Cavid Bey'in döneminde tensikat yapılmıştır. Aardından Fransa'dan çağrılan C. Laurent'in hazırladığı teşkilat şeması ve bütçe kısıtlılıklarına göre Maliye Nezaretinde bir kez daha tensikat gerçekleştirilmiştir. Sadece merkez değil, taşra teşkilatı da yeni yapılanmaya göre kurgulanmış ve bölgelerdeki memurlar da tensik edilmiştir.

Maliye Nezaretinde aşamalı olarak gerçekleştirilen tensikatın birkaç sonucu olmuştur. İlki az önce ifade edildiği üzere kadro dışı kalanlara maaş ödenmesidir. İkinci olarak Maliye Nezaretinin teşkilat şemasında meydana gelen değişikliktir. Maliyenin bazı bölümleri kapatılmış, bazıları birleştirilmiş ve neredeyse nezaretin kurulduğu 1838'den beri var olan bir kısım daireler ortadan kaldırılmıştır. İstanbul merkezinde çok ciddi bir tensikat yapılmış ve memur sayısı yarıya indirilmiş; âdeta nezaretin yarısı yok olmuştur.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları*:

BOA, İrade, Kanun (İ.KAN)

BOA, İrade, Maliye (İ. ML)

BOA, Bâbiâli Evrak Odası (BEO)

II. Kaynak Eser ve İncelemeler:

Ahmad, Feroz (Tarihsiz). *1909-1914 İttihat ve Terakki*, Çev. Nuran Yavuz. İstanbul: Kaynak Yay.

Akşin, Sina (1987). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Biren, Mehmet Tevfik (1993). “Bir Devlet Adamının” Mehmet Tevfik Bey’in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları 2. Yay. Haz: F. Rezan Hürmen. İstanbul: Arma Yay.

G.P. Gooch, D. Litt., Temperly, Harold (1928). *British Documents on the Origins of the War 1898-1914, Vol. V*. London.

Kansu, Aykut, (1995). *1908 Devrimi, Elusive Transformation: The Revolution of 1908 in Turkey*. Çev: Ayda Arbal. İstanbul: İletişim Yay.

Kuneralp, Sinan (1999). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922) Prosopografik Rehber*. İstanbul: İsis Yay.

Manav, Nursel (2017). “II. Meşrutiyet’te Abdülhamid Dönemi Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları”. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2: 240-260.

Pakalın, Mehmet Zeki (1997). *Maliye Teşkilâtı Tarihi (1442-1930)*. Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını No: 1997-180/I ve IV.

Saib, Ahmet (2007). *Tarih-i Meşrutiyet ve Şark Mes’ele-i Hazırası*. Ya. Haz: Şennur Şenel. İstanbul: Berikan Yay.

Toros, Taha (1996). *Ali Münif Bey’in Hâtıraları*. İstanbul: İsis Yay.

Tural, Erkan (2016). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi, II. Meşrutiyet Dönemi’nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*. Ankara: İmge Kitabevi.

_____ (2009). “Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 46, s. 205-230.

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ TARİH BÖLÜMÜ ARAŞTIRMA DERGİSİ

e-ISSN: 2564-7687

Cilt 2 – Sayı 3 OCAK 2018.

YEDİTEPE UNIVERSITY DEPARTMENT OF HISTORY RESEARCH JOURNAL

e-ISSN: 2564-7687

Volume 2 – Number 3 JANUARY 2018

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE MALİYE NEZARETİNDE TENSİKAT, MEMURLARIN TEPKİSİ VE
YENİ TEŞKİLAT YAPISI
REGULATION, REACTION OF OFFICERS AND NEW ORGANIZATIONAL STRUCTURE IN
MINISTRY OF FINANCE DURING II. CONSTITUTIONAL MONARCHY

Türkgeldi, Ali Fuad (1949). *Görüp İştiklerim*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uludağ, Süleyman (2014). “Sayyâdî”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 26. İstanbul: Türkiye
Diyanet Vakfı Yay. 217.

Woods, Sir Henry F. (1976). *Türkiye Anıları (Osmanlı Bahriyesinde Kırk Yıl 1869-1909)*.
Çev. Em. Amiral Fahri Çoker. İstanbul: Milliyet Yay.

Yerasimos, Stefanos (1987). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Kitap 2: Tanzimat'tan I.*
Dünya Savaşı'na. Çev. Babür Kuzucu. İstanbul: Belge Yay.

III. Gazeteler:**

İkdam

Tanin

Tasfir-i Efkâr

- Arşiv belgelerinin numaraları metin içinde verilmiştir.

** Gazetelerin numaraları metin içinde verilmiştir.